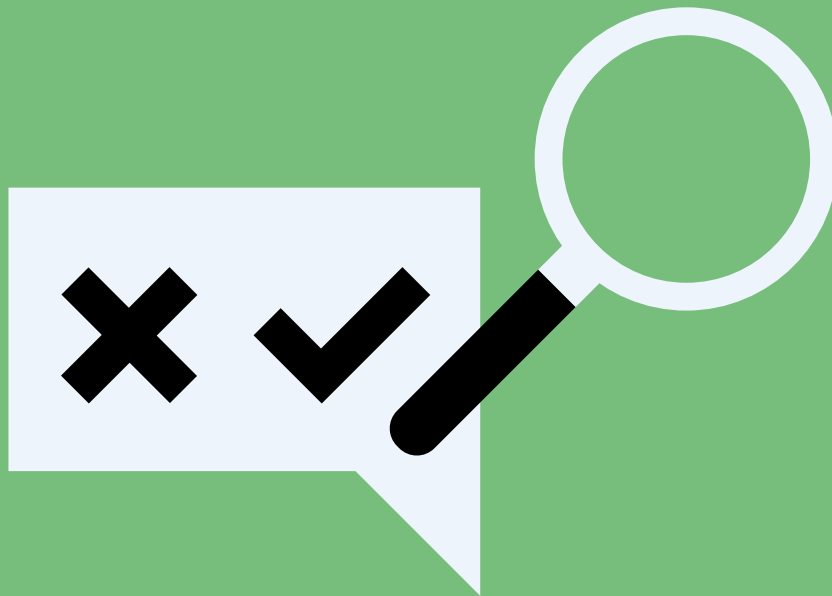

EducationLab
What works in education

Praktijkaart

Monitoren en Evalueren

Roxanne Korthals / Tom Stolp / Sanne van Wetten / Tijana Breuer
Universiteit Maastricht

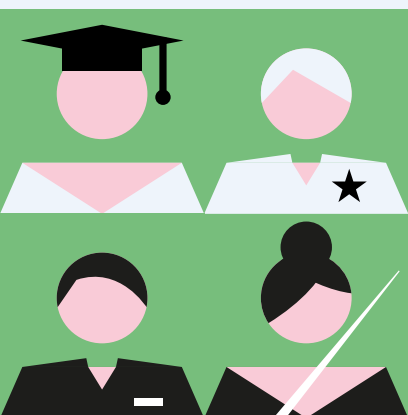
Eva Naaijens / Martin Bootsma
Enigma onderwijs

Wat is het doel van deze praktijkkaart?

Deze praktijkkaart biedt handvatten om na te gaan of het doel van een interventie bereikt wordt. Daarvoor bestaan twee manieren: door te **monitoren** of door te **evalueren**. In deze praktijkkaart leggen we het verschil tussen beide uit, en hoe je ze in de praktijk het best kunt uitvoeren.

Door te **monitoren** kun je in kaart brengen of je je doel bereikt hebt en een probleem opgelost is. Daar geldt echter een kanttekening bij: je weet op deze manier niet of de uitkomsten ook echt door de interventie veroorzaakt is, of dat andere factoren daarin een rol spelen. Door te **evalueren** kun je deze conclusie wel trekken. Een evaluatie laat niet alleen zien of een doel bereikt is, maar vertelt ook of de uitkomst daadwerkelijk het gevolg is van de ingezette interventie – en of de interventie dus de tijd, moeite en het geld waard geweest is. Daarmee kan het verschil tussen een monitor en een evaluatie teruggebracht worden tot het verschil tussen de vragen: *'Hebben we ons doel bereikt?'* en *'Hebben we door deze interventie in te zetten ons doel bereikt?'*

Voor wie is deze praktijkkaart bedoeld?

Deze praktijkkaart geeft informatie aan leerkrachten, schoolleiders, IB'ers, kwaliteitszorgmedewerkers en bestuurders die in kaart willen brengen of een bepaalde aanpak tot gewenste resultaten leidt.

Wat moet er gedaan worden?

Er moet een keuze gemaakt worden tussen monitoren of evalueren.

Wat gaat aan deze keuze vooraf?

Om een gewogen keuze te maken, moet:

- Het probleem geanalyseerd zijn en de doelen bepaald zijn ([zie praktijkkaart 'Probleemverkenning en doelstelling'](#))
- Een keuze voor een bepaalde interventie gemaakt zijn ([zie praktijkkaart 'Hoe kies ik een passende aanpak?'](#))
- Daarna volgt de derde stap: bekijken of de doelen bereikt zijn, en of dit het gevolg is van de ingezette interventie.

Wanneer je antwoord zoekt op de vraag **of je je doel bereikt** hebt is **monitoring** de beste optie. Bij een monitoring kijk je *hoe* en *in welke mate* een uitkomstmaat, zoals een toetsscore, over een bepaalde tijd verandert. Er wordt dus gekeken of bepaalde uitkomsten (zoals leesvaardigheid) ná de interventie verbeterd zijn. Dit kun je bijvoorbeeld doen door te kijken naar de scores van toetsen op leesvaardigheid of begrijpend lezen.

Daarbij is een cruciale kanttekening op z'n plek: **een monitor kan niet aantonen of een interventie werkt**. Leerlingen ontwikkelen zich namelijk vrijwel altijd naarmate de tijd verstrijkt. Kortom: een verbeterde leesvaardigheid tijdens de interventieperiode is dus niet per definitie door de interventie veroorzaakt.

Wil je weten **of het bereikte doel het gevolg is van de ingezette interventie?** Daarvoor is **evalueren** de beste optie. Een evaluatie laat zien of het bereiken van het doel of de oplossing van het probleem daadwerkelijk het gevolg van de interventie is.

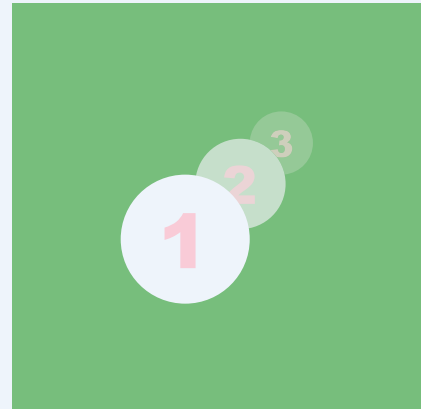
Als je een interventie op groeps- of schoolniveau uitvoert, wil je zeker weten of deze het gewenste effect heeft. Om te weten of er een oorzakelijk verband bestaat tussen de interventie en de uitkomst, zul je hem moeten evalueren (zie BOX 4 voor concrete voorbeelden). Ook als eerder onderzoek volop bewijs levert voor het succes van de interventie, dan nog is het heel belangrijk dat je onderzoekt of het ook op jouw school werkt. Zelfs een interventie met het betrouwbaarste bewijs is niet automatisch toepasbaar in de context van je eigen school of klas. Zo kan de **doelgroep** of de **context** waarin

een aanpak eerder is toegepast en geëvalueerd, anders zijn. Misschien verschillen jouw leerlingen qua leeftijd of sociaal-economische achtergrond ten opzichte van de leerlingen in zo'n onderzoek, of zijn de omstandigheden waarin de interventies werden vergeleken heel anders dan op jouw school.

Hieronder zetten we twee stappenplannen uiteen die beschrijven welke stappen je voor een succesvolle monitoring of evaluatie moet doorlopen.

1. Stappenplan voor een succesvolle monitoring

Met behulp van de [praktijkaart 'Probleemverkenning en Doelstelling'](#) heb je alle benodigde gegevens verzameld om je probleem goed in kaart te kunnen brengen. Door te monitoren kan je in de gaten houden hoe het probleem zich ontwikkelt, en of je je doel behaalt. Effectief monitoren doe je door de volgende stappen te nemen:

Stap 1: Formuleer een goede vraag voor de monitor

De eerste stap is het formuleren van de vraag waarom jij de monitor uitvoert. Dat klinkt logisch, maar zonder een duidelijke vraagstelling is de monitor lastig om uit te voeren.

Meerdere soorten vragen zijn mogelijk. Een simpele vraag kan zijn: *'Zijn de leesresultaten verbeterd nadat ik de interventie heb ingezet?'* Of: *'Zijn de leesresultaten voor leerlingen met een leesachterstand verbeterd na het inzetten van de interventie?'*

Als je een interventie hebt uitgekozen, kun je jouw monitorvraag als volgt invullen:

Vul hieronder de lege plekken in om de vraag te formuleren.

Ik wil graag weten of na _____ [interventie] er een verbetering is in _____ [uitkomst] voor _____ [groep leerlingen].

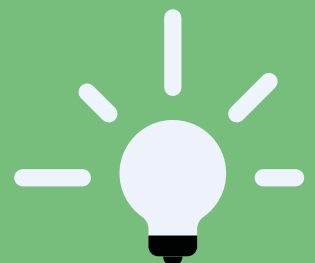
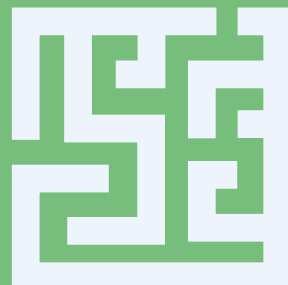
BOX 1: Tips om een goede vraag te formuleren

- Heb je meerdere vragen in je hoofd? Maak ze dan zo specifiek mogelijk. Vage vragen staan een succesvolle monitor in de weg;
- Wees duidelijk over het beoogde resultaat en hoe je dat wilt meten. Gebruik hiervoor dezelfde instrumenten en data die je gebruikt hebt om je probleem vast te stellen;
- Wees duidelijk over de interventies die je wilt monitoren en over de veranderingen die moeten worden doorgevoerd om de interventie goed uit te voeren;
- Benoem de groep leerlingen bij wie je door de interventie resultaat hoopt te bewerkstelligen. Interventies die bij de ene groep werken, werken misschien niet bij de andere;
- Betrek collega's bij de discussie;

Let op: ook non-cognitieve uitkomsten zoals sociaal-emotionele vaardigheden of het algemeen welbevinden kan je meten. Zie voor bronnen van instrumenten: [praktijkaart Probleemverkenning en doelstelling](#)).

Stap 2: Gebruik dezelfde gegevens die je gebruikt hebt om het probleem vast te stellen

Signaleerde je tijdens het verkennen van het probleem dat leerlingen zich op leerniveau niet goed ontwikkelen? Heb je dit vervolgens met behulp van toetsscores van begrijpend lezen helder in kaart gebracht en je doelen gesteld? Dit geldt dan als startpunt van je uitkomstmaat. Dit heb je vastgesteld met behulp van de [praktijkaart 'Probleemverkenning en Doelstelling'](#). Gebruik vervolgens ook tijdens en na de interventie dezelfde toetsscores om de ontwikkeling van de leerlingen te volgen.

Stap 3: Houd de voortgang bij

Het is ook goed om bij te houden in een logboek hoe de uitvoering verloopt en waar je tegenaan loopt in de uitvoering van de aanpak. Ook is het zinvol om de reacties van betrokkenen vast te leggen. Zie voor meer informatie over de uitvoering en implementatie van aanpakken de praktijkkaart: Hoe maak ik een implementatieplan?

Stap 4: Verzamel gegevens nadat je de aanpak hebt ingezet

Door na de interventie nogmaals dezelfde uitkomsten te meten, kun je zien of de resultaten ná de interventie beter zijn dan vóór de interventie.

BOX 2: Voordelen van vaker meten

Als je ook vaker tussendoor meet hoe het gaat en je ziet dat een probleem verergert, zou je tussentijds kunnen ingrijpen. Ook al weet je dan niet exact *waarom* het probleem verergert, kan het alsnog een reden zijn om de interventie te stoppen of aan te passen. Medische studies waar tijdens het onderzoek mensen in de interventiegroep vaker ziek worden, worden immers ook stopgezet, zelfs als dan (nog) niet duidelijk is of de interventie de oorzaak is. Door de mogelijke bijwerkingen is het simpelweg te risicovol om de interventie voort te zetten. Diezelfde voorzichtigheid is aan te raden bij interventies in het onderwijs.

Stap 5: Voer gegevens in een tabel of spreadsheet in

Een programma als Excel biedt uitkomst om gegevens bij te houden. Waarschijnlijk doe je dat al met verschillende gegevens, waaronder toetscores van leerlingvolgsystemen. Misschien houd je – traditioneel met pen en papier – bij wanneer bijzondere situaties zich voordoen, of maak je aantekeningen over gedrag van leerlingen. Zorg dat je deze gegevens heel goed en liefst digitaal verzamelt: dit zijn de bouwstenen die je nodig hebt om het daadwerkelijke effect en resultaat van de interventie te kunnen meten.

Stap 6: Analyseer je gegevens

De laatste stap is de analyse van je gegevens die je in stap 2 tot en met stap 5 verzameld hebt. In Excel kun je bijvoorbeeld per moment dat je gemeten hebt de gemiddelde score van je instrument in een grafiek of tabel tonen. Vervolgens kun je in de grafiek of tabel zien of het probleem in de loop der tijd verergerd of verminderd is. Daarnaast kun je ook het ruwe effect van de interventie berekenen: het verschil tussen de uitkomsten van de twee groepen is het ruwe effect van je interventie.

BOX 3: Uitsplitsen naar verschillende groepen of kenmerken

Eventueel kun je nader onderzoek doen door de gegevens uit te splitsen. Je kunt bijvoorbeeld specifiek kijken naar verschillen tussen geslacht (*'Doen meisjes het beter dan jongens?'*); tussen leerjaren (*'Gaat groep 6 meer vooruit dan groep 5?'*) of naar andere kenmerken die je zelf belangrijk vindt. Als je bent gestart met de monitor en de eerste analyses hebt uitgevoerd, kan je bij latere metingen steeds een stukje toevoegen aan je tabel of grafiek. Daarmee kun je doorlopend zien wat de laatste ontwikkelingen zijn.

2. Stappenplan voor een succesvolle evaluatie

Wie wil weten of een gekozen aanpak of interventie voor leerlingen, een klas of school daadwerkelijk het gewenste effect oplevert, kiest ervoor om deze te evalueren. Een evaluatie gaat er voor het grootste deel hetzelfde aan toe als een monitoring. Bij evaluatie wordt echter één extra stap doorlopen: er is sprake van een vergelijkingsgroep – terug te vinden bij stap 3 in het stappenplan. Voor de volledigheid herhalen we hieronder het volledige stappenplan.

Stap 1: Formuleer een goede vraag voor de evaluatie

De eerste stap is het formuleren van de vraag die jij gaat evalueren. Dat klinkt logisch, maar zonder een duidelijke vraagstelling is een evaluatie lastig om uit te voeren.

Meerdere soorten vragen zijn mogelijk. Een simpele vraag kan zijn: *'Heeft de interventie ervoor gezorgd dat de leesresultaten zijn verbeterd?'* Of een vraag gericht op de impact van verschillende interventies, zoals: *'Heeft wekelijkse mentoring een groter effect dan maandelijks mentoring?'*

Als je een interventie hebt uitgekozen, kun je jouw evaluatievraag invullen:
Ik wil graag weten of _____ [interventie] een effect heeft
op _____ [uitkomst] voor _____ [groep
leerlingen].

Stap 2: Gebruik dezelfde gegevens die je gebruikt hebt om het probleem vast te stellen

Signaleerde je tijdens het verkennen van het probleem dat leerlingen zich op leeniveau niet goed ontwikkelen? Heb je dit vervolgens met behulp van toetsscores van begripvend lezen helder in kaart gebracht en je doelen gesteld? Dit geldt dan als startpunt van je uitkomstmaat. Dit heb je vastgesteld met behulp van de [praktijkaart 'Probleemverkenning en Doelstelling'](#). Gebruik vervolgens ook tijdens en na de interventie dezelfde toetsscores om de ontwikkeling van de leerlingen te volgen.

Stap 3. Bepaal je vergelijkingsgroep

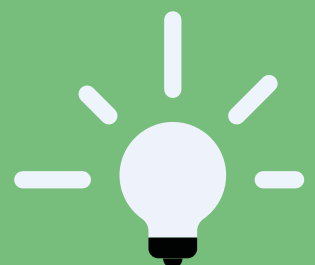
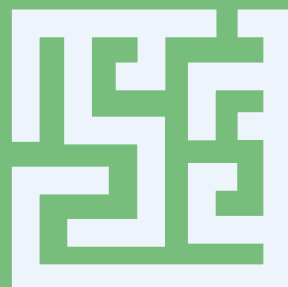
Om de interventie goed te kunnen evalueren is het cruciaal dat je de gegevens vergelijkt tussen een groep die de interventie *wel* heeft gekregen (de interventiegroep) met een groep waarop de interventie *niet* is toegepast (de controle- of vergelijkingsgroep). Daarbij is heel belangrijk dat de groepen op andere vlakken wel heel vergelijkbaar zijn. De leerlingen uit beide groepen moeten op het gebied van onder meer eerdere prestaties, leeftijd en jaargroep zoveel mogelijk op elkaar lijken. De interventiegroep geeft antwoord op de vraag: 'Wat is er gebeurd met de leerlingen die de interventie gekregen hebben?', terwijl de controlegroep laat zien wat er gebeurd zou zijn met de leerlingen als ze de interventie *niet* hadden gehad.

Willekeurig toewijzen van leerlingen in groepen

Zijn er voldoende deelnemers? Deel ze dan willekeurig in de interventie- en controlegroepen in. Niet alleen levert dit het sterkste bewijs voor de effectiviteit van de interventie, het is analytisch gezien ook de makkelijkste methode. Het enige wat je na de interventie – direct erna, na een tijdje, of beide – hoeft te doen, is de gemiddelde score van de twee groepen te vergelijken. Scoort de interventiegroep significant hoger? Dan heeft de interventie gewerkt.

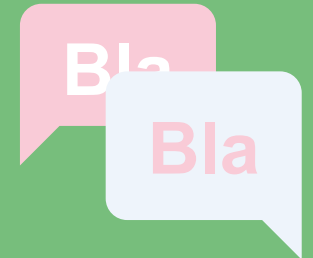
Andere methodes voor het maken van een vergelijkingsgroep

Met zekerheid zeggen of de controlegroep en de interventiegroep echt hetzelfde zijn, kan lastig zijn. Daarnaast is willekeurig toewijzen vanuit ethisch of praktisch oogpunt ook niet altijd even wenselijk. Zo kan het voorkomen dat de interventie ertoe leidt dat leerlingen in de interventiegroep baat hebben bij de interventie, terwijl de controlegroep dit aanvankelijk misloopt. Dit kan als oneerlijk worden ervaren. Vanuit deze gedachte is het begrijpelijk dat scholen terughoudend kunnen zijn om een interventie toe te passen. Toch is dit een uitgelezen manier om op lange termijn beter te begrijpen of een interventie effectief is. Om toch zo dicht mogelijk bij de ideale situatie te blijven, bestaan verschillende alternatieven voor experimenten. Onderzoekers kunnen je helpen bij de keuze voor een geschikt alternatief voor jouw school.

Vraag hulp aan onderzoekers

Een evaluatie opzetten en uitvoeren kan behoorlijk complex zijn. Ook een goede vergelijkingsgroep (controlegroep) vinden, is vaak lastig. Hulp vragen aan onderzoekers van een hogeschool, universiteit of andere onderzoeksinstelling – denk: pedagogen, psychologen, sociologen en economen – kan uitkomst bieden. Zij zijn vaak bereid om professionals uit de praktijk te helpen met het opzetten van een evaluatie. Education Lab Nederland (www.education-lab.nl) beschikt over een groot onderzoeksnetwerk en kan daardoor een effectenstudie faciliteren.

Box 4: Samenwerking onderwijs en onderzoekers – evaluatie van het REACH programma ([zie praktijkkaart REACH programma](#))

Een school die echt wil weten of een interventie werkt, kan kiezen voor co-creatie met wetenschappers. Op die manier kunnen onderzoek en praktijkkennis optimaal van elkaar leren en onderling kennis delen.

Een goed voorbeeld hiervan is de evaluatie van het REACH programma, waarbij een team van leraren en onderzoekers van The Institute for Fiscal Studies samen verantwoordelijk waren voor de evaluatie/samen de evaluatie uitvoerden.

REACH is een gericht ondersteuningsprogramma om nauwkeurigheid en begrip bij leerlingen met leesproblemen in groep 7 en 8 te verbeteren. Het programma is gebaseerd op onderzoek van het Centre for Reading and Language in York en wordt uitgevoerd door speciaal hiervoor opgeleide onderwijsassistenten.

Om te onderzoeken of het REACH programma daadwerkelijk effect heeft op de uitkomsten van de leerlingen, werd een effectevaluatie opgezet. Hieraan deden 27 scholen vrijwillig mee. In totaal werden 287 leerlingen willekeurig aan een interventie- en een controlegroep toegewezen. Leerlingen in de interventiegroep kregen gedurende twintig weken drie keer per week 35 minuten lang één-op-één bijles van een getrainde onderwijsassistent.

De onderzoekers en scholen keken samen naar de uitkomsten in de leesresultaten en analyseerden tevens de uitvoering van de interventie. Hun analyse beantwoordde twee belangrijke vragen:

Was het programma effectief, en voor wie?

Het programma zorgde voor een significante verbetering van de leesvaardigheden van leerlingen. Het programma droeg niet bij aan een verbetering van het begrijpend leesniveau van de kinderen.

Hoe makkelijk was het om het programma te implementeren, en waar is nog ruimte voor verbetering?

Onderwijsassistenten gaven aan dat zij na hun initiële training graag meer ondersteuning zouden krijgen. Ook lieten scholen weten dat de voorbereidingen voor de interventie langer duurden dan aanvankelijk gedacht werd.

Meer weten over het REACH programma en het onderzoek? Zie <https://educationendowmentfoundation.org.uk/projects-and-evaluation/projects/reach/> voor een beschrijving van het onderzoeksproject en de uitkomsten.

Stap 4: Houd de voortgang van de evaluatie goed bij

Het is ook goed om bij te houden in een logboek hoe de uitvoering verloopt en waar je tegenaan loopt in de uitvoering van de aanpak. Ook is het zinvol om de reacties van betrokkenen vast te leggen. Zie voor meer informatie over de uitvoering en implementatie van aanpakken de praktijkkaart: Hoe maak ik een implementatieplan?

Stap 5: Verzamel gegevens nadat je de aanpak hebt ingezet

Door na de interventie nogmaals dezelfde uitkomsten te meten, kun je zien of de resultaten ná de interventie beter zijn dan vóór de interventie.

Stap 6: Voer gegevens in een tabel of spreadsheet in

Een programma als Excel biedt uitkomst om gegevens bij te houden. Waarschijnlijk doe je dat al met verschillende gegevens, waaronder toetsscores van leerlingvolgsystemen. Misschien houd je – traditioneel met pen en papier – bij wanneer bijzondere situaties zich voordoen, of maak je aantekeningen over gedrag van leerlingen. Zorg dat je deze gegevens heel goed en liefst digitaal verzamelt: dit zijn de bouwstenen die je nodig hebt om het daadwerkelijke effect en resultaat van de interventie te kunnen meten.

Stap 7: Analyseer je gegevens

De laatste stap is de analyse van je gegevens die je in stap 2 tot en met stap 5 verzameld hebt. In Excel kun je bijvoorbeeld per moment dat je gemeten hebt de gemiddelde score van je instrument in een grafiek of tabel tonen. Vervolgens kun je in de grafiek of tabel zien of het probleem in de loop der tijd verergerd of verminderd is. Daarnaast kun je ook het ruwe effect van de interventie berekenen: het verschil tussen de uitkomsten van de twee groepen is het ruwe effect van je interventie.

BOX 5: Duiding door procesevaluatie

Het evalueren van de interventie gaat niet alleen om de vraag of de interventie werkt, maar ook *waarom* de interventie wel of niet werkt. Om te begrijpen hoe de interventie in de praktijk wordt toegepast, wordt zowel een effect- als een procesevaluatie uitgevoerd. De uitkomsten van de procesevaluatie zijn zeer relevant, omdat het je helpt de resultaten van een effectevaluatie te duiden. Het komt regelmatig voor dat een interventie niet de gewenste resultaten oplevert omdat de kwaliteit van de implementatie tekortschoot.

Wanneer je een procesevaluatie uitvoert, staan de volgende vragen centraal:

- Is de interventie correct uitgevoerd?
- Hoe denken het personeel en de leerlingen over de interventie?
- Wat werkte goed en wat minder goed?

De informatie uit de procesevaluatie stelt je ook in staat om te begrijpen hoe de interventie kan worden verbeterd, en of het praktisch is de interventie verder uit te rollen of op te schalen.

Er zijn verschillende soorten kwalitatieve en kwantitatieve gegevens die je in een procesevaluatie kunt verzamelen, waaronder:

- **Implementatierapporten**

Hoeveel sessies werden er daadwerkelijk geïmplementeerd en bij wie?

- **Observaties**

Hoe werd de interventie uitgevoerd?

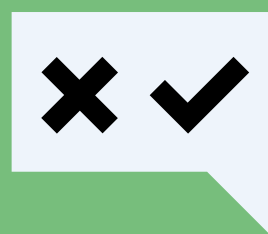
- **Interviews of enquêtes onder leerlingen, personeel en ouders**

Hoe denken betrokkenen over de interventie?

In een poging het proces vast te leggen, mag de procesevaluatie geen invloed hebben op de inhoud of vorm van de interventie. Zo zou de manier waarop een leerkracht lesgeeft beïnvloed kunnen worden wanneer zij of hij geobserveerd wordt. Observeren moet onopvallend te gebeuren, slechts op basis van steekproeven worden uitgevoerd en gelijkmatig verdeeld worden over de interventie- en controlegroepen.

Je moet daarbij alleen de gegevens selecteren die het meest relevant zijn. Zorg er ook voor, vooral bij het verzamelen van kwalitatieve gegevens, dat de persoon die dit doet zo onafhankelijk mogelijk is. Iemand die zich inzet en moeite heeft gedaan om iets te laten werken, kan het moeilijk vinden om neutraal te rapporteren. Bovendien kan de ondervraagde het ongemakkelijk vinden om eerlijk te zijn tegenover degene die het programma heeft ingevoerd. Ten slotte zijn dit soort gegevens over het proces een aanvulling op, en geen vervanging van, de resultaten van de effectevaluatie.

Tot slot nog enkele aandachtspunten rondom het verzamelen van gegevens voor de procesevaluatie:

- Beperk je tot de meest relevante gegevens;
- Zorg ervoor dat de persoon die de (kwalitatieve) gegevens verzamelt zo onafhankelijk mogelijk is.

Dat laatste punt is zeer belangrijk. Iemand die zelf te nauw bij de interventie (of implementatie ervan) betrokken was, kan het lastig vinden er neutraal naar te kijken en over te rapporteren.

Wat is hiervoor nodig?

- Instrument(en) waarmee je de voortgang van het probleem gaat meten. Zie ook [Praktijkaart Probleemverkenning en Doelstelling](#).
- Materiaal waarmee gegevens geregistreerd en gedocumenteerd kunnen worden, bijvoorbeeld een computer met Excel.
- Tijd en kennis om de data te verzamelen, in te voeren en analyseren (eventueel met behulp van externe onderzoekers).

Wie voert het uit?

Het is verstandig om een klein team te formeren. In dit team moeten in ieder geval de volgende mensen plaatsnemen:

1. De docent(en) en/of ander personeel (IB-er) die het probleem hebben gesignaleerd en daarover willen meedenken;
2. De docent(en) en/of ander personeel (IB-er) met kennis en vaardigheden op het gebied van data-analyse en -verzameling.

Schakel voor meer complexe analyses de hulp van onderzoekers in (bijvoorbeeld bij www.education-lab.nl).

Hoe lang duurt het monitoren of evalueren?

De monitor duurt in ieder geval zo lang de interventie loopt. Idealiter houdt deze zelfs langer aan, zodat je ook op de lange termijn kan zien hoe de ontwikkeling in je uitkomstmaat is. In het ideale geval gebruik je zoveel mogelijk meetinstrumenten die je ook gebruikt in je reguliere cyclus van kwaliteitszorg. Zo kan je makkelijker en langer gestructureerd in de gaten houden hoe het probleem zich ontwikkelt, het wellicht zelfs oplost en daardoor niet meer terugkomt.

De evaluatie van een interventie duurt net zo lang als een monitor en vereist op de lange termijn geen extra inspanning. Zolang je gegevens blijft verzamelen over de ontwikkeling van de uitkomstmaat van de controlegroep en de interventiegroep, kun je de effecten van je interventie blijven meten.

Wat zijn de kosten?

De kosten van monitoring en evaluatie zitten vooral in de tijd en moeite die wordt ingezet om een monitor of evaluatie voor te bereiden en uit te voeren. Afhankelijk van de gekozen meetinstrumenten kunnen daar ook kosten voor de aanschaf van instrumenten bij komen. Wanneer bij een evaluatie andere scholen en onderzoekers betrokken zijn, komen er ook kosten voor het implementeren en uitvoeren van het onderzoek zelf bij. Deze uitgaven hoeven in de regel niet door de scholen gedragen te worden.